

ІНТЕГРАТИВНИЙ ХАРАКТЕР ФІЛОСОФСЬКОГО ЗНАННЯ В КОНТЕКСТІ НОВОЇ ПАРАДИГМИ ОСВІТИ

В статті аналізується роль філософії в системі вищої освіти та філософського знання в контексті соціокультурних вимог та викликів, що визначають формування цінностей нової парадигми освіти.

Ключові слова: *філософія освіти, традиційна класична парадигма освіти, методологічна культура, «технократична педагогіка», світоглядна культура, педагогічне мислення.*

В статье анализируется роль философии в системе высшего образования и философского знания в контексте социокультурных требований и вызовов, которые определяют формирование ценностей новой парадигмы образования.

Ключевые слова: *философия образования, традиционная классическая парадигма образования, методологическая культура, технократическая педагогика, мировоззренческая культура, педагогическое мышление.*

In clause the role of philosophy in system of high education that of philosophical knowledge in a context of the social and cultural requirements and calls is analyzed which define formation of values new paradigm of education.

Keywords: *philosophy of education traditional classical paradigm of education, methodological culture, technocracy pedagogic, world out looking culture, pedagogical thinking.*

В сучасних умовах освіта розглядається як реалізація невід'ємного права людини, як елемент способу життя, а вже на основі цього здійснюється підготовка спеціаліста-професіонала. Адже сучасна освіта закладає контури глобальної ситуації майбутнього людського суспільства. У зв'язку з такими тенденціями в системі освіти, як зміна традиційної парадигми освіти, створення альтернативних і експериментальних типів шкіл, а також з процесами інтеграції і глобалізації освіти, вибору навчальних програм, особливого розвитку набуває філософія освіти, яка прагне переосмислити фундаментальні педагогічні ідеї, цілі освіти, історичні параметри різних освітніх систем та впливу філософії на освітні процеси. Метою дослідження є аналіз інтегративної ролі філософської освіти з точки зору трансформаційних процесів культурно-комунікативного простору в контексті формування нової парадигми освіти. Проблема засад філософського дискурсу щодо осмислення новітніх філософсько-педагогічних

доктрин та історії розвитку філософії освіти є предметом багатьох досліджень, зокрема, ми спираємося на праці Амонашвілі Т.А., Асмолова А.Г., Давидова В.В., Гарева В.М., Губерського Л.В., Запесоцького А.С., Карпенка М., Кременя В.Г., Євтодюк А.В., Журавльова В.І., Кузьміної О.Л., Левченко Т.І., Романенка М.І., Фокіна Ю.Г., Щедровицького Г.П. [2]. Звертаючись до досліджень, що аналізують роль філософії та філософського мислення в системі вищої освіти, що пов'язані з формуванням методологічної та світоглядної культури, з процесами фундаменталізації та глобалізації освіти, а також технологіями особистісно-орієнтованої освіти, автор спирається на праці Балла Г.О., Гончаренка С.І., Золотнякової А.С., Богоявленської Д.Б., Зарицької В.В., Костюк Г.С., Лозової В.І., Нікіфорова А.Л., Махмутова М.І., Ягодіної Г.А., Якиманської І.С. [3].

В сучасних умовах поряд з традиційним ідеалом освіченості формуються нові його тлумачення, зокрема, на зміну традиційній «людині знаючій» складається ідеал освіченої людини як здатної орієнтуватися в суперечливих проблемах сучасної соціокультурної реальності та підготовленої до життя, тобто людини-особистості, яка здатна до сприйняття і осмислення моральної реальності добра і зла, відповідальності за природу, за оточуюче середовище, за долю культурних цінностей та близьких людей. А освіта має створювати умови для розвитку не «фрагментарної» людини, а цілісної (і духовної, і мислячої, і переживаючої). А проявом кризи сучасної цивілізації і є формування фрагментарної людини і протиставлення технічної і гуманітарної культур, тому, нова культура і, відповідно, освіта є способом подолання цього протистояння. І це є не просто гуманітаризація освіти, а її гуманізація, ядром якої є опанування вмінням постійного навчання і саморозвитку, де молода людина знайомиться з різними типами наукового дискурсу, де на першому місці є не запам'ятовування, а осмислення і розвиток продуктивного мислення [1, с.137-146]. Особистісна зорієнтованість освітнього процесу є вирішальним чинником його гуманізації. При цьому, якщо в традиційній педагогіці виховання пов'язувалося зі спеціально організованими діями, то в сучасних дослідженнях акценти роблять на тому, що в процесі навчання відбувається зростання внутрішнього потенціалу, світоглядного збагачення, здатності до саморозуміння, самоорганізації, самопроекування, де важливим є не тільки результат (за будь-яку ціну), а й сам процес, його наступність, поступальність. І це є орієнтація не на функціонерів та виконавців, а на конкурентно-здатних індивідів та особистостей.

Саме ідея університету, яка спирається на поєднання фундаментальної і спеціальної освіти, наукових досліджень і загальнокультурних знань, наукових і культурних традицій в розвинутих спільнотах була запорукою соціокультурної стабільності і стратегічної спрямованості розвитку країн. Саме університетська освіта з її глибинністю, ґрунтовністю, універсальністю, як це показує історія європейської культури, в самі тяжкі періоди дозволяла зберігати інтелектуальні цінності і традиції. Адже вона формувала людину, яка володіла фундаментальними знаннями, міждисциплінарним баченням та самостійним мисленням. Колись відомий філософ М. Мамардашвілі стверджував, що людини не може досягнути значних успіхів в одній сфері, якщо не обізнана в інших, тобто неможливо розвивати чи навіть запозичити сучасні технології без гуманітарної і

політично-правової культури. Університет – це культивування людини освіченої, розвиток інтелектуальної культури. І в цьому контексті постає важливою роль ступеневої наступності освітнього процесу, що надає йому гнучкості і дозволяє студентові оволодіти навичками науково-дослідницької, прикладної та педагогічної роботи. Ступеневий підхід включає реалізацію індивідуалізуючого підходу до навчання, врахування особистості того, хто навчається, а також наступність і поступовість процесу досягнення вищої кваліфікації. В цьому процесі важливим є цілеспрямоване виховання у студента глибокої поваги до духовних здобутків і тих, хто їх створював. І саме філософія знайомить з ідейною спадщиною людства та оригінальними мислячими особистостями, сприяючи формуванню самоусвідомлюючої особистості, допомагаючи подолати вододіл між рівнем вищої освіти і системою науки, долучаючи до здобутків сучасних розділів філософії – філософії культури, філософії техніки, філософії економіки, філософії природи тощо. Справжня наука завжди пов'язана з філософією, а багато ідей і теорій були сформульовані філософами. Філософія надає молодому спеціалісту загальне уявлення про оточуючий світ і природу людського пізнання, говорить про цілі пізнавальної діяльності і соціальну цінність науки, допомагає бачити місце конкретно-наукових дисциплін в системі наук, виховує толерантність до чужої позиції, критичність до власних поглядів, а для вченого, що розмірковує над фундаментальними проблемами своєї дисципліни є могутнім стимулом творчості. Якщо історія власного народу дозволяє людині усвідомити свою належність до певної спільноти, місце свого покоління в історичному процесі, зрозуміти специфіку власної епохи, то філософія дає уявлення про соціальні зв'язки, природу і функції держави і права, сенс людського існування, про добро і зло, свободу і відповідальність. Професіоналізм сьогодні потрібен як ніколи, але кому потрібен спеціаліст, який не має уявлень про моральні норми і цінності. Чи потрібен біолог, якому байдуже над ким ставити експеримент – мишею чи людиною, чи інженер, який з однаковою готовністю будує атомну електростанцію і атомну бомбу. Адже, «голий» професіоналізм обертається в суспільстві егоїзмом спеців, які заради власної вигоди здатні на все (кіллер – теж професіонал) [6, с.17-23].

Сьогодні говорять про кризу системи освіти, яка ґрунтується на нормативно-уніфікованій концепції науки, що склалася в епоху модерну з її жорстко дисциплінарною організацією, з єдиними нормами і моделями. Не випадково видатний математик ХХ ст. Д'єдонне зазначав, що математик стільки, скільки існує математиків, а знання стає все більш багатоманітним, пов'язаним з особистістю вченого, що в цілому змінює характер і структуру наукового знання, робить його методологічно і методично незавершеним. Відбувається формування нового типу наукового дискурсу, в межах якого постає проблема подолання «нелюдиномірності» науки. Адже, поряд з позитивом розуміння фундаментальної ролі науки для розвинених правових суспільств, яка є основою раціоналізації сфер суспільного життя, оптимізації економіки, подолання стихійності соціальних процесів і досягнення суспільної організованості, не говорячи вже про те, що на основі науки формується повага до істини, свобода мислення і конкуренція ідей, слід бачити і іншу сторону. Цю сторону, наприклад, фіксує критич-

на філософія науки Г.Маркузе, М. Хоркхаймера, Т. Адорно, для яких наука є культура інструментального розуму, здатна слугувати будь-яким цілям, які є поза її відповідальністю, що веде до вузької спеціалізації, утруднюючи міждисциплінарне взаєморозуміння і веде до відчуження представників різних наукових дисциплін. Тому, на противагу технократичному розумінню науки як влади і системи владних відносин формується розуміння науки як комунікації, особистісного спілкування вчених та наукових шкіл. В цьому контексті варто згадати і формування так званої «технократичної педагогіки», що склалася під впливом філософії технократизму. Її характеризує технологічна спрямованість, перебільшення і абсолютизація технічних засобів навчання в педагогічному процесі, розробка питань, що пов'язані з організацією навчального процесу, особлива увага до нових методів навчання. Звичайно, те, що така система акцентує увагу на формуванні конкретних цілей на кожному етапі навчання, активізуючи пізнавальну діяльність студентів, можна відзначити лише як позитивне. Близькою до цього типу педагогіки є «біхевіористська педагогіка», яка на перше місце ставить наперед чітко визначені поведінкові дії педагога, що ведуть до формування потрібних поведінкових дій об'єктів. Жорсткий контроль передбачає і кібернетична педагогіка з її програмованим навчанням. Все це важливо, якщо не перебільшується і абсолютизується, перетворюючи процес засвоєння знань залежним лише від впливу на студента як об'єкта. Педагогічний процес як по суті соціальний визначає те, що об'єктом управління виступає діяльність особи в її розвитку, а не сама особа, а метою є розвиток конкретних якостей особистості. Суб'єкт-суб'єктні відносини у процесі навчання здійснюються в соціальній педагогіці, де педагог рівноправний учасник спілкування. З цієї ж точки зору важливими є проблемно-пошукові форми навчального процесу: рішення задач, евристичні, тобто бесіда, обговорення, дискусія, пошукові, дослідницькі способи проблемного викладу навчального матеріалу. А з допомогою проблемно-орієнтованих ігор (ділових чи операційно-рольових) зменшується період адаптації до виконання виду практичної роботи, вироблення відповідних навичок і вмій майбутніх фахівців. Проблемне навчання, що спирається на засвоєння матеріалу по проблемам, а не по темам, і передбачає звернення до теоретичних і практичних проблем, які ще не вирішені наукою, а також переведення будь-якого заняття у діяльність по вирішенню проблем, і в цілому орієнтовано на розвиток творчих здібностей і спонукає студентів до самостійного отримання знань, а також формується нове ставлення до навчального процесу та змінюється роль педагога та вимоги до його теоретичного і методичного рівня. І все це характеризує відмінність від класично-традиційного типу педагогіки. Дистанційна система навчання теж втілює риси і можливості, які суттєво відрізняють її від завдань і цілей традиційної педагогіки. Це не тільки її доступність, технологічність, гнучкість, економічність, але й функціональні відмінності викладача при організації такої форми навчання, який є більше консультантом і підтримує студента в процесі засвоєння дисциплін. В центр навчального процесу ставиться індивідуальна робота студентів, формування навичок самоконтролю і самоорганізації. Однак, слід зазначити брак ґрунтовних наукових досліджень в цьому напрямі, дещо однобічний підхід до оцінки цієї системи навчання, а та-

кож те, що тотальне її впровадження веде до формалізму і нівелюванню позитивних її переваг [5, с.32-43].

Об'єм і динаміка накопиченої інформації в сучасному світі окреслює нові вимоги до системи освіти, яка повинна не тільки озброювати майбутнього фахівця потрібною інформацією, а й формувати навички орієнтування в цій інформації, самостійного вирішування практичних питань, тобто завдання освіти сформувати умови для саморозвитку особистості. Поряд з класичною суттю освіти, що полягає в передачі здобутків науки і культурних цінностей у зв'язку з становленням сучасної комунікативної культури, де на перше місце висуваються ідеї співробітництва і діалогу, визнання інших поглядів, поваги до особистості та її прав [4, с.30-32]. Культуротворчий статус освіти, гуманізація має сьогодні науково-теоретичне та практичне значення. Адже освіта як життєзабезпечувальна система, є такою ж важливою, як і суспільне виробництво, тому, що засвоєння людиною системи знань, умінь та навичок, засобів мислення необхідно для повноцінного залучення людини до соціокультурної життєдіяльності суспільства і виконання певної професійної функції. З точки зору Платона, освіта, змінюючи саму душу людини як цілісної істоти спочатку переносить її в стан її майбутньої життєдіяльності, а потім адаптує до цього стану, тобто освіта спрямована на виявлення і розгортання сутності людини, але саму сутність формує культура. Диференціюючи і інтегруючи цінності, мотиви, цілі і сенси життєдіяльності філософія як ядро культури спрямована на формування своєрідного проекту життя і пов'язана з пошуком сутнісного самовизначення людини, упорядкуванням і систематизацією всього значущого досвіду, піднесенням його до рефлексії і осмислення. Саме з цим пов'язані дві тенденції у розвитку освіти – фундаменталізація і глобалізація. Фундаментальність підготовки виражає потребу у високій кваліфікації, у гнучкості, у широкій компетентності. В контексті нової парадигми освіти (на противагу класично-традиційній) інтегруюча роль освіти і зокрема філософської виявляється в її випереджаючому характері розвитку, а також як генератора нових соціальних реалій, що ініціює соціальні зміни в суспільстві, визначаючи тим самим структурні і функціональні характеристики майбутнього суспільства. А освітній простір як інституційне функціонування певної системи цінностей має стати стрижнем соціального розвитку в цілому. Отже, виникає необхідність переходу від адаптаційної до гуманістично-цивілізаційної освітньої парадигми, яка має враховувати досягнення сучасних наук про людину і природу. Визнаного успіху мають системи освіти тих держав, які засновані на систематичності і послідовності навчального процесу, на послідовному виконанні завдань зростаючої складності, на компетентності, що формується як реалізація конкретних здатностей і спроможностей. Фундаментальність підготовки майбутніх фахівців, які не були б тільки споживачами та носіями наукової інформації, пов'язана з запровадженням ступеневої підготовки фахівців та встановлення рівнів кваліфікації. Але не менш важливим є модернізація педагогічного мислення, спрямована на залучення студентів до сучасної методологічної культури, що передбачає формування цілісної наукової картини світу, здатності розкривати сутність та взаємозв'язки явищ і фактів, здатність до синтезу знань з різних сфер і особистісного пережи-

вання досвіду досягнення людських здобутків, поєднання фахової з моральною відповідальністю. Нова парадигма або нова філософія освіти має культуротворчу спрямованість, потребує творчого мислення студента та особистісного самовиявлення, що результується в здатності до самоосвіти, відкритості до нового та зміцнення довіри до себе. Цей процес можна назвати творенням студентом філософії особистого «Я» або власного простору буття. Формування студента як цілісної людини включає переконання, розуміння світу, особисті властивості та фахові компетенції. Таким чином, засвоєння студентом здобутків науки перетворюється на його духовну силу. А піднесення методологічної культури відкриває нові можливості зростання якості підготовки майбутніх фахівців. Методологічна культура як опанування теоретичним змістом людської діяльності, оперування загальними методами, способами та підходами до пізнання світу складає технологію мислення, яка утверджує креативність в освітній діяльності, дозволяє інтегрувати предметні знання, звільняє від інформаційних перевантажень, що забезпечує від абсолютизації якогось методу чи підходу. Отже, саме з методологічною культурою як викладача так і студента пов'язано забезпечення фундаментальності фахового розвитку студента, що передбачає опанування суттєвим та конструктивним в наукових фактах, виявляючи виправданість, доцільність та передбачення імовірного. Хоч підготовка фахівців у відповідності до соціокультурних запитів включає багато проблем та аспектів, але фундаментальність такої підготовки та осучаснення педагогічного мислення є важливим у вирішенні проблем набуття студентами об'єктивного досвіду людства, набуваючи при цьому не тільки знання, а й гнучкості і масштабності мислення. Саме філософія, яка не просто вбачає зв'язок різних проблем, а сприяє цілісності формування особистості, з опорою на критичне ставлення до оточуючого є актуальною в сучасних умовах. Така цілісність передбачає узгодження технічної та гуманітарної освіти, що базується на рівновазі між раціонально-прагматичним та ірраціонально-почуттєвим способами пізнання світу. В межах сучасних освітніх систем нагальною є інтеграція і узгодження навчання і виховання, науки і світогляду, уособлюючи єдність людини і світу, що найадекватніше відображено у філософському пізнанні. Основою цього є висока методологічна культура, яка стимулює перехід від інформаційного навчання до навчально-наукового дослідницького пізнання, відповідної пізнавальної культури, що передбачає формування вмінь самостійної освітньої діяльності протягом усього життя. Така методологічна культура критична до засад інформаційно-пояснювального механічного способу набуття знань, екстенсивного, що перевантажує пам'ять і тим самим збіднює розумові здібності людини і без рефлексії веде до технократизації свідомості, і в цілому методологічна культура сприяє індивідуалізації освітнього процесу. А спрямованість на сприйняття і усвідомлення проблем, створення нового знання на основі розуміння, спонукає до віднайдення смислів явищ і забезпечує опанування алгоритмом мистецтва мислетворчості. Тому процес навчання є не перекладання знань з однієї голови в іншу, не подання готових істин, а ситуація відкритого діалогу, пробудження власних сил, співробітництво з іншими і самим собою, виявлення прихованих можливостей, залучення до неперехідних цінностей і вироблення позитивного

ставлення до загальнолюдських цінностей та власна участь в їх збереженні. Сьогодні, в ситуації кризи і девальвації моральних цінностей важливим є врахування надбань позитивного соціокультурного досвіду, засвоєння світової філософської думки на основі культурних традицій народу та запитів і викликів сучасного розвитку суспільства, узгодження процесів освіти і соціалізації особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальні проблеми гуманізації освіти// Наукові записки інституту психології ім. Г. Костюка АПМ України. – К., 1999. – Вип. 19. – С. 137-146.
2. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества. – К. : Освіта, 1991. – 110 с.
3. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения. – М. : Из-во Педагогика, 1986. – 210 с.
4. Гарев В. М. Общие проблемы высшей школы. – Уфа, 1996. – 176 с.
5. Губерський Л. В. Гуманітаризація: від культу знань до культу мислення // Рідна школа. – 1993. – № 10. – С. 67-71;
6. Євтодюк А. В. Синергетично-футурологічний вимір сучасної філософії освіти // Практична філософія. – 2004. – № 3. – С. 218-228.
7. Журавлев В. И. Педагогика в системе наук о человеке. – М. : Педагогика, 1990. – 164 с.
8. Левченко Т. І. Розвиток освіти та особистості в різних педагогічних системах. – Вінниця: Нова книга, 2002. – С. 392-485.
9. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти: Навч. посібн. – К. : Центр «Магістр» Творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.
10. Карпенко М. Трансформація системи образования под влиянием информационно-коммуникативных технологий // Вестник Высшей школы. – 2004. – № 6. – С. 8-11;
11. Кремінський В. Г. Філософія освіти ХХ століття // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 23. – С. 6-7.
12. Романенко М. І. Освіта як об'єкт соціально-філософського аналізу. – Дніпропетровськ. – 1998.
13. Фокин Ю. Г. Преподавание и воспитание в высшей школе. Методология, цели и содержание, творчество. – М. : Из-во Академия . – 2002. – С. 64.
14. Щедровицкий Г. П. Философия. Наука. Методология. – М. : Школа пресс. – 1995. – С. 351.
15. Гончаренко С. І. Інтеграція наукових знань і проблеми освіти // Пост методика. – 1994. – № 6. – С. 3.
16. Бал Г. О. Гуманістичні засади педагогічної діяльності // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – 1994. – № 2. – С. 3-12.
17. Зарицька В. В. Виділення необхідної сукупності ключових компетенцій як передумова формування здатності особистості до самореалізації // Соціальні технології (Київ. Нац унів. ім. Т. Шевченка). – 2004. – Вип. 23. – С. 99-107;
18. Золотнякова А.С. Личность в структуре педагогического общения. – Ростов н/Д. – 1999.

19. Никифоров А.Л. Философия в системе высшего образования // Вопросы философии. – 2007. - № 6. – С. 17-23.
20. Ягодин А. Г. Образование как расширение возможности развития личности // Вопросы психологии. – 1992. – № 1. – С. 7-11.
21. Якиманская И.С. Технология личностно ориентированного образования. – М., 2000. – С.102-109.
22. Миронов В.В. Коммуникационное пространство как фактор трансформации культуры и философии // Вопросы философии. – 2006. - № 2. – С. 27-43.
23. Морзе Н. В. Дистанційна технологія як основа сучасних технологій у навчанні // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. – К. : Наук.-метод. центр, 2001. – Вип.. 30. – С. 32-43.
24. Никифоров А. Л. Философия в системе высшего образования // Вопросы философии. – 2007. - № 6. – С. 17-23.